

2008 Yılında Türkiye ve Dünya Ekonomisi

Prof. Dr. Özer Ertuna
Okan Üniversitesi, İİBF.

Özet

Günümüzde ABD'de yaşanan krizler, emtia fiyatlarındaki hızlı artışlar dünya ekonomisini kötü yönde etkileyeceği beklentileri artmaktadır. Dünya ekonomisindeki bu gelişmeler Türkiye ekonomisinde kırılganlığın arttığı bir döneme rastlamaktadır. Türkiye'nin dünya ekonomisindeki bu gelişmelerden etkilenmesi doğaldır. Ancak, bu gelişmeler Türkiye için hem tehdit, hem de fırsatlar yaratmaktadır. Türkiye kendi ekonomisinin durumunu, ve dünya ekonomisindeki gelişmeleri iyi değerlendirdiği ve doğru tespitler yaptığı takdirde, uygun ulusal programını oluşturarak dünya ekonomisindeki gelişmelerden kazançlı çıkabilir. Türkiye uygulayacağı politikalarla bir taraftan ekonomisinin kırılganlığını azaltırken, bir taraftan da dünya üzerindeki olumsuz gelişmeleri bir fırsata dönüştürebilir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye ekonomisi, ekonomik kırılganlık, dünya ekonomisinin ikazları.

Abstract (Turkish and the World Economy in 2008)

Recently, the crises in USA economy and the rising prices in commodity markets increase the threats of a recession in the world economy. These trends in the world economy, coincide with the increasing fragility in the Turkish economy. Naturally the developments in the world economy will have an impact on the Turkish Economy. But, these trends and developments in the world economy present opportunities as well as treats to the Turkish Economy. If Turkey diagnoses properly its own economic position and the trends in the world economy, and if it develops a national strategy and program, its economy may benefit from these developments. Implementing appropriate policies, Turkey may reduce the fragility of its economy and may convert the threats in the world economy into opportunities.

Key Words: Turkish economy, economic fragility, warnings of the world economy.

Ekonomik bakımdan endişeli günler yaşıyoruz. Bir taraftan Türkiye ekonomisinin kırılganlığı artarken, diğer taraftan da dünya ekonomisinde, ABD ekonomisindeki gelişmelerden kaynaklanan durgunluk ve risk belirtileri güç kazanmaktadır.

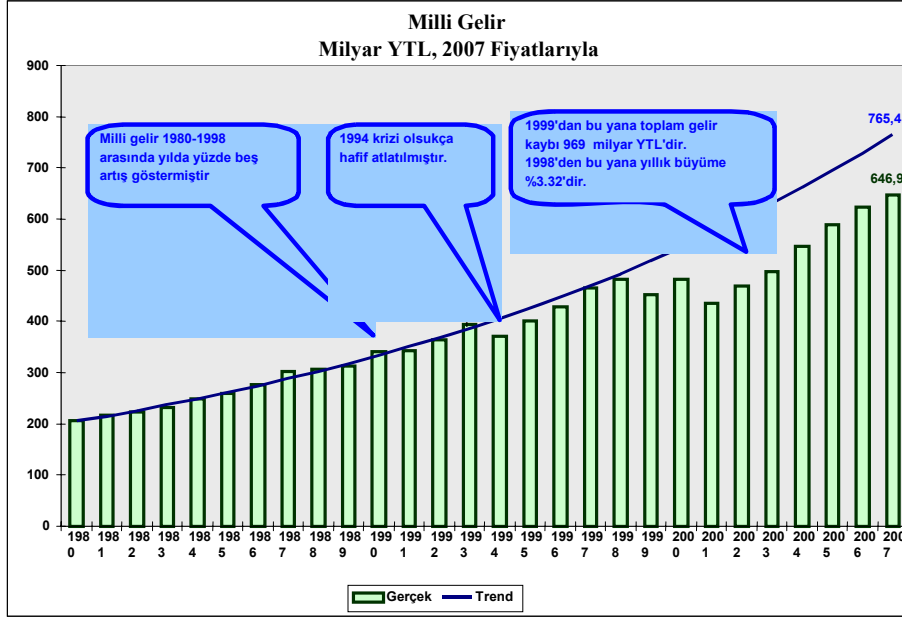
Bu ortamda içine düşülebilecek en büyük hata Türkiye'nin ekonomik durumunu ve dünya trendlerini ayrı ayrı ve doğru bir şekilde değerlendirememek ve dünya ekonomisinin

Türkiye ekonomisini neden ve nasıl etkileyebileceğini yanlış saptamak olacaktır. Ve de, Türkiye bu hatayı yapmaya meyilli

görünmektedir. Türkiye ekonomisinde doğabilecek olumsuzlukları dünya etkenlerine ve gelişmelerine bağlayarak ekonomide yapılan hataların örtülmesi eğilimi hissedilmektedir. Böyle bir tutum, hatalarımızı düzeltmemizi engelleyecektir.

Bu yazımızda Türkiye ekonomisinin bu-günkü durumunu, dünya ekonomisindeki gelişmeleri ayrı ayrı değerlendirip, dünya ekonomisindeki son gelişmelerin Türkiye ekonomisini nasıl etkileyebileceğini inceleyeceğiz.

Amacımız yapılması gereken bu tür çalışmalara katkıda bulunmaktır.

I. Türkiye Ekonomisinin Durumu

Türkiye 1980 yılından bu yana ekonomisini piyasa ekonomisi kuralları içinde dünya ekonomisiyle bütünleştirmek çabası içindedir. 1980 yılından bu yana Türkiye'nin izlediği yol, Washington Uzlaşması adıyla bilinen IMF reçeteleri çerçevesinde uygulamaya konan 24 Ocak Kararlarının çizdiği yoldur.¹ Esasında IMF reçetelerin kalkınmakta olan pek çok ekonomiyi tahrip ettiği de kısa sürede anlaşılmıştır.² Türkiye bu reçeteleri uygularken 1994 ve 2001 krizlerini yaşamış, özellikle 2001 krizinin yarattığı tahribatı bir tür onaramamıştır. 1999'dan bu yana Türkiye önemli boyutlarda milli gelir kaybına uğramış, yüksek faiz-düşük kur sarmalından kurtulamamıştır. Türkiye 1999 yılında yüzde 53 düzeylerinde olan yüksek enflasyonunu bugün tek haneli rakamlara indirebilmiş, fakat bunu düşük döviz kuru siyasetiyle gerçekleştirebilmiştir. Uygulanan ekonomi

politikasının Türkiye'ye maliyeti çok yüksek olmuştur.

A. Milli Gelir

Türkiye 1980-1998 yılları arasında yılda yüzde 5 milli gelir artışı sağlamayı başarmıştır. Esasında Devlet Planlama Teşkilatının hazırladığı programlarda Türkiye'nin milli gelir artış hızı potansiyelinin daha yüksek olduğu inancı kuvvetlidir. Buna rağmen milli gelirdeki yıllık yüzde 5 dolaylarındaki artış iyi bir artış hızı kabul edilebilir.

Dikkat edilecek husus, yüzde 5'lik milli gelirin artış hızının 1994 krizine rağmen elde edilmiş olmasıdır. Her ne kadar 1994 krizi nedeniyle o yıl milli gelir yüzde 6.5 dolaylarında gerilediyse de, bu kayıp 1997 yılına kadar telafi edilmiştir. 1994 krizi de maliyeti yüksek bir krizdir, fakat hiç değilse, bu krizin milli gelir üzerindeki olumsuz etkisi kısa sürede giderilmiştir. Bu krizin ana maliyeti, yaşanan krizden ders alınmamasıdır. Bu dersin alınmaması nedeniyle 2001 krizi yaşanmıştır.

Türkiye 1997 yılında Güneydoğu Asya'da yaşanan ekonomik krizden fazla etkilenmemiştir. Ancak daha sonrası Rusya'da yaşanan kriz ve 1999 yılı sonuna doğru yaşanan Marmara depremi Türkiye ekonomisini çok olumsuz etkilemiştir.

¹ IMF, Dünya Bankası ve ABD Hazinesi'nin müşterek uyguladıkları Washington Uzlaşması için şu kaynaktan yararlanabilirsiniz: http://en.wikipedia.org/wiki/Washington_Consensus.²⁴ Ocak 1980 kararları da http://tr.wikipedia.org/wiki/24_Ocak_Kararlar%C4%B1 kaynağında özetlenmektedir.

² Joseph Stiglitz, *Küreselleşme, Büyük Hayal Kırıklığı*, Plan B İletişim, Ekim 2002.

1999 yılında Türkiye yüzde 6.1 milli gelir kay-bına uğramıştır. Her ne kadar 2000 yılında milli gelir tekrar yüzde 6,3 oranında art-mışsa da, 2000 yılında uygulamaya konan IMF' reçetesi 2001 krizini hazırlamıştır.³

2000 yılı İstikrar Programı uygulamasında döviz kurları çıpa olarak kullan-mıştır. Kur artışları yıllık yüzde 20 seviyesinde tutulurken enflasyon yüzde 51 düzeylerinde kaldığından TL aşırı değ-erlenmiş, bu da dış ticaret açıklarını ve cari açıkları arttırmıştır. 2001 yılında yaşanan kriz yüzde 9,5 oranında milli gelir kaybına neden olmuştur. 1999 ve 2001 yıllarının milli gelir kayıpları bir türlü telafi edile-memiştir. 1999 yılından bu yana Türki-ye'nin milli gelir kaybı, 2007 yılı fiyat-larıyla, 960 milyar YTL'dir. Bu kayıp, 2007 yılının 647 milyar YTL olan milli gelirden yaklaşık yüzde 50 daha fazladır. 1998 yılından bu yana Türkiye daha önceki gibi yüz-de 5 büyüyebilseydi, Türk halkı bugünkün-den yüzde 18 daha zengin olurdu.

B. Enflasyonla Mücadelede Elde Edilen Başarı

Türkiye enflasyonla mücadelede önemli bir başarı elde etmiştir. 1983 yılında yüzde 26 düzeylerinde olan ve 1994 yılına kadar bir artış temposuyla yüzde 107 düzeylerini aşan enflasyon, 1994 yılından sonra bir düşüş seyrine girmiş ve 2005 yılında tek haneli rakamlara indirilmiştir. Bu başarı önemli bir başarıdır. Başarıyı doğuran faktörlerin çok iyi anlaşılması gerekir.

Enflasyonun artış ve azalılı seyirlerinde izlediği trend iyi anlaşılması gereken bir trenddir. Genel olarak bakacak olursak Türkiye'de enflasyonun artışı ve azalışı simetrik bir çan eğrisini izlemiştir. Detaylı bakacak olduğumuzda da gerçek enflasyo-nun ilginç bir şablon izlediği görülmektedir. Bu şablon çerçevesinde enflasyon artışlar ve bu artışları izleyen azalışlar göstermektedir. Artış ve azalış periyotları zaman içinde uzayan periyotlardır. Bu

şablonun çok iyi incelenmesi ve anlaşılması gerekir. Şu anda önemli olan, yakın yıllarda uzunca bir düşüş seyri izlenmiş olmasıdır. Şablon iyi anlaşıldığı takdirde enflasyonun tekrar bir artış eğilimine girmesi önlenabilir.

Türkiye'de enflasyonun kontrol altına alınmasındaki başarının arkasında, TL'nin aşırı değerlenmesinin önemli bir payı vardır. Zaten Türkiye 1989'dan bu yana enflasyonla mücadeleyi temel ekonomik hedef olarak benimsemiş ve bu hedefe ulaşmak için döviz kuru çıpası kullan-mıştır. Döviz kuru çıpası kullanılması, enflasyonun kontrol altına alınmasında iki görev üslenmektedir. Birinci görev mali-yetleri kontrol altında tutmaktır. Tür-kiye'de sanayi önemli oranlarda ithal girdiye muhtaçtır. İthal girdi fiyatlarının çıpa ile kontrol altında tutulması maliyet enflasyonunu dizginleyebilecektir. İkinci işlev ithal malların "terbiyevi" etkisidir. Serbest dış ticaret rejimi uygulandığında yerli mallar ithal mallarla rekabet etmek zorundadır. Döviz kuru çıpası kullanıldığında ithal rakip malların fiyatları kontrol altına alındığından, yerli mallarının fiyatla-rının arttırılması güçleşmektedir. Muhte-melen TL'nin aşırı değerlenmesi enflasyo-nun kontrol altına alınmasında önemli bir etken olmuştur.

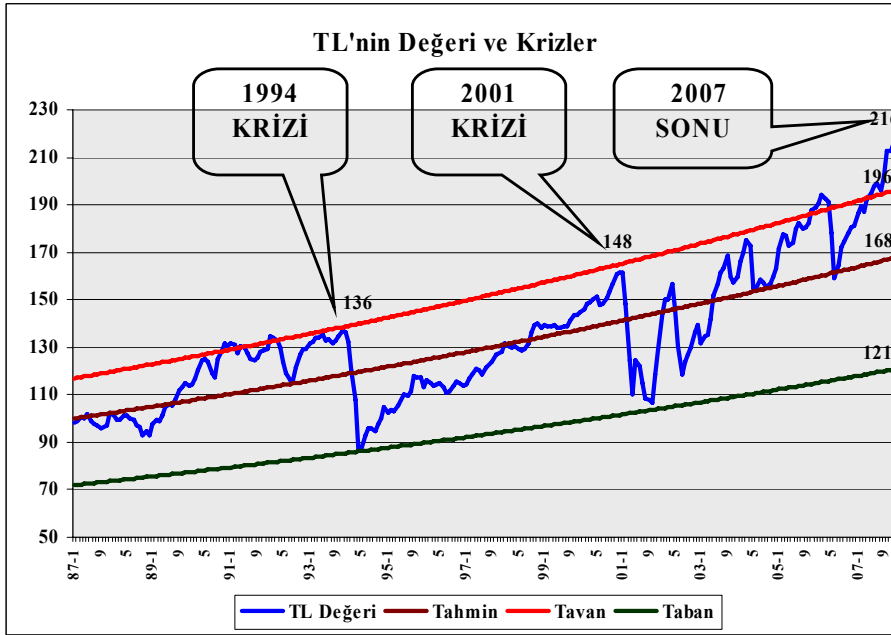
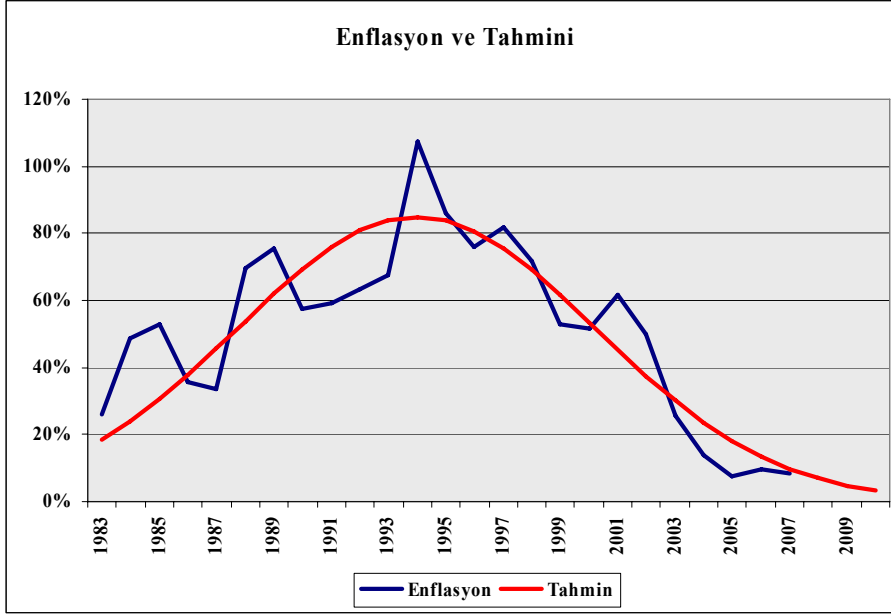
C. Yüksek Faiz Düşük Kur Sar-malı

1999 yılından bu yana Türkiye sıcak parayı Türkiye'ye çekebilmek ve Tür-kiye'de tutabilmek için yüksek faiz politikası izlemektedir. Devlet faizlerinin yüksek düzeyleri, bir oranda risk primi ile açıklanabilir. Ancak, ülkeye gelen sıcak para döviz arzını arttırmakta, döviz kur-larını baskı altında tutmakta, enflasyonun altında kalan kur artışları sıcak para kazançlarını daha da arttırmakta ve yeni sıcak parayı davet etmektedir. Bu kısır döngü çok pahalıya mal olan bir kısır döngüdür. Bu döngünün maliyeti ile ilgili açıklamaları aşağıda sunacağız.

Devlet Planlama Teşkilatı TL'nin döviz karşısındaki değerini "Reel Kur Endeksi" adı altında hesaplayarak sunmaktadır. Reel kur endeksi, dolar ve Euro sepeti için yerli ve yabancı enflasyon göz önünde

³ Bakınız: Ertuna, Özer, 2000 Yılı İstikrar Programı, *MUFAD-Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 6 Nisan 2000, Sayfa 12-20.

tutularak endeks olarak hazırlanmaktadır.

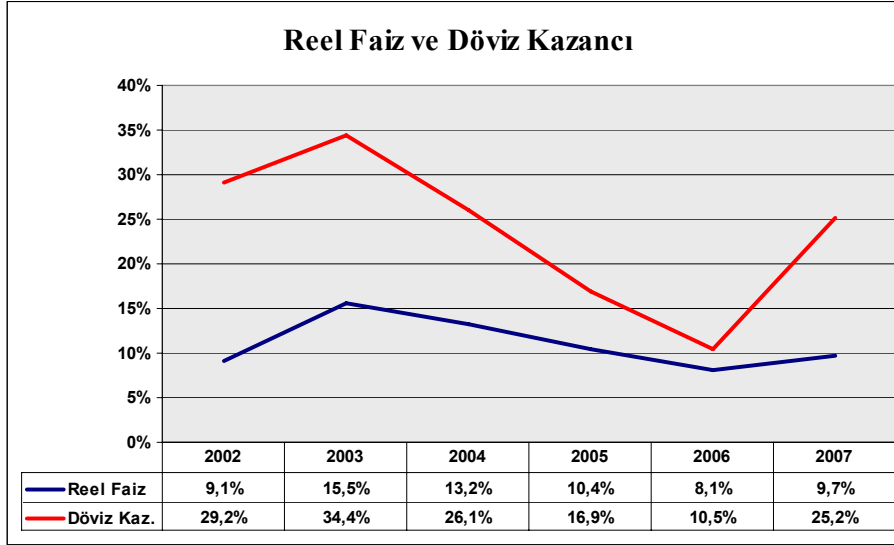
TL'nin 1987 yılında 100 kabul edilen değeri, 1989 yılında Türk parasını koruma kanunu kaldırılana kadar dalgalanmış hatta değer kaybetmiştir. 1989 sonrası iki yıl içinde TL değeri aşırı bir yükseliş göstermiştir. 1991 sonrası dalgalanma gösteren TL değeri 1994 krizi öncesi 136 düzeyine yükselmiştir. 1994 krizi TL değerini önemli oranlarda düşürmüş, endeks değerini 80'in altına indirmiştir.

Yani, TL'nin değeri bir politika çerçevesinde dengeli bir şekilde düşürülmediğinden, kriz aşırı bir değer düşüşüne neden olmuştur. Önemli olan ilerleyen yıllarda TL'nin mun-tazam bir değer artış seyrine girmesidir. 2001 krizine kadar bu değerlenme devam etmiş, TL'nin değeri kriz öncesi 148'e yükselmiştir. Bu yükseliş yarattığı cari açıklar ve sıcak paraya sağladığı yüksek

kazanç imkanlarıyla 2001 krizinin zeminini hazırlamıştır. 2001 krizinde aşırı değer kaybeden TL kriz sonrası, günümüze kadar dalgalı bir şekilde aşırı değerlenmeye devam etmektedir. 1987 yılında 100 olan TL değeri, 2007 yılı sonunda 216'ya ulaşmıştır. Bu değer artışının bir kısmı Türkiye ekonomisinde verim artışlarından kaynaklanmaktadır. Kanımızca, verim artışları nedeniyle 2007 yılı sonunda TL endeks eğrinin 168'e

yükselmesi normal kabul edilebilir. Eğer bu doğru ise, 2007 yılı sonu TL yüzde 30 aşırı değerlidir.

Türkiye'de devlet kağıtlarının enflasyondan arındırılmış reel faizleri de çok yüksektir. 2002 yılından bu yana devlet kağıtlarının reel faizi yüzde 8 ile yüzde 16 arasında değişmektedir.

Tüm dünyada faizlerin çok düşük olduğu bir ortamda bu faizler ekonominin kaldıramayacağı kadar yüksektir. Ancak sorun bu kadarla da kalmamaktadır. Aynı anda, TL de aşırı değer kazandığından, Türkiye'ye gelen sıcak paranın devlet kağıtlarından sağladığı kazanç daha da artmaktadır. Sıcak paranın devlet kağıtlarından sağladığı kazanç yüzde 10 ile yüzde 34 arasında değişmektedir. Genellikle de bu kazanç yüzde 25'in altına inmemektedir.

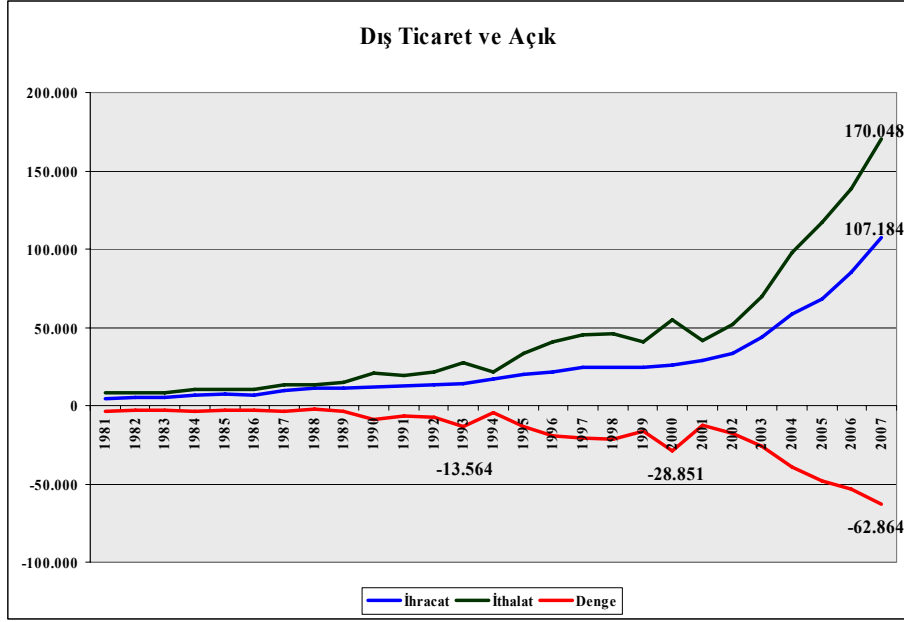
II. Elde Edilen Sonuçlar

Piyasa ekonomilerinde ekonomiyi piyasalarda oluşan fiyatlar yönlendirmektedir. 1980 sonrası Türkiye piyasa ekonomisi kurallarını uygulamakta fakat enflasyon, döviz ve faizlerden oluşan fiyatlar arası dengeleri kuramamaktadır. Enflasyonla uyumlu faiz ve döviz kurlarının oluşmaması yüksek faiz düşük kur sarma-

lından kaynaklanmaktadır. Bu sarmal sonucu giderek artan dış ticaret açıkları ülkeye gelen sıcak para ile finanse edilmekte, ülkeye gelen sıcak para döviz kurlarını daha da baskı altında tutmakta, ucuzlayan döviz dış ticaret açıklarını ve sıcak para kazançlarını arttırmaktadır. Yine TL'nin aşırı değerlenmesi sonucu yurt dışından borçlanmak ucuzlamakta ve dış borçlar hızla artmaktadır.

Bu borçlanmalar da dış ticaret açıklarının kapatılmasına yardımcı olmaktadır. Ucuzlayan dövizin diğer bir etkisi Türk işçisinin maliyetini döviz cinsinden arttırmasıdır.

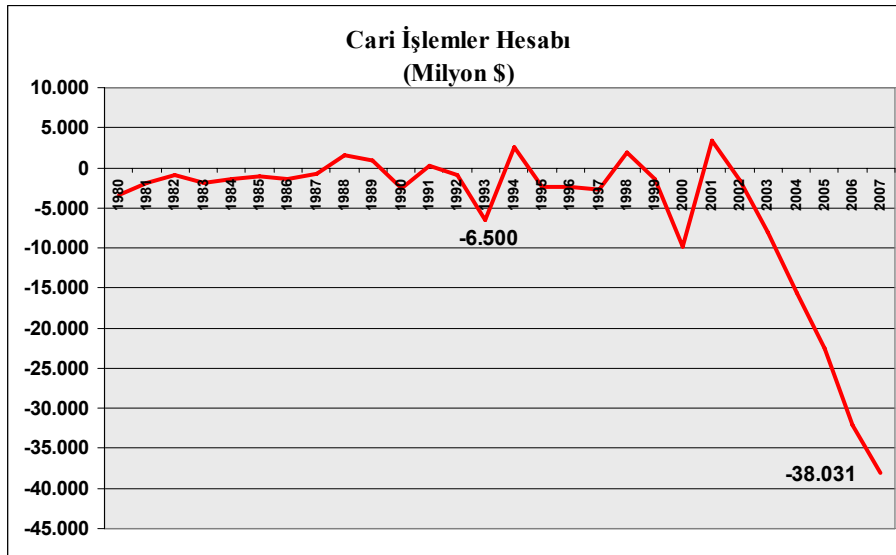
Türk işçisinin maliyetinin döviz cinsinden artması doğrudan yabancı yatırımları caydırmakta ve yerli üretimi yurt dışına yönlendirilmektedir. Bu da ülkede istihdam imkanları yaratmayı güçleştirmektedir.

A. Dış Ticaret Açıkları ve Cari Açıklar

Türkiye'de 1980 sonrası dış ticaret çok önemli artışlar göstermektedir. Bu durum Türkiye'nin dünya ekonomisi ile bütünleşmek yolunda olduğunun bir işaretidir. Ancak, ithalat artışları ihracat artışlarından çok daha fazla olduğundan dış ticaret açıkları da hızla artmaktadır. Dış ticaret açıkları kısmen turizm ve yurt dışından

işçi gelirleriyle kapanmaktaysa da cari açıklar çok tehlikeli bir biçimde artmakta, bu cari açıklar da çok pahalı bir şekilde sıcak para, nispeten ucuz borç, doğrudan yabancı yatırımlar ve yurt dışına varlık satışları (özelleştirmeler) aile kapatılmaktadır. Bu durum Türkiye'ye çok pahalıya mal olmakta ve Türkiye'nin kırılganlığını arttırmaktadır.

2007 yılında Türkiye ihracatı 107 milyar doları aşmıştır. Bu önemli bir geliş-

medir. Ancak, ihracatta ithal ürün oranı da arttığından, ithalat 170 milyar dolar

düzeyine ulaşmıştır. 2007 yılının dış ticaret açığı 63 milyar dolar dolaylarındadır. İhra-catın ithalatı karşılama oranı sadece yüzde 63 dolaylarındadır. 63 milyar dolar dış ticaret açığını, 1993 ve 2000 kriz öncesi yılların açıkları ile kıyaslırsak durumun ciddiyeti ortaya çıkmaktadır. 1993 yılının dış ticaret açığı 14 milyar dolar, 2000 yılının dış ticaret açığı ise 29 milyar dolardır.

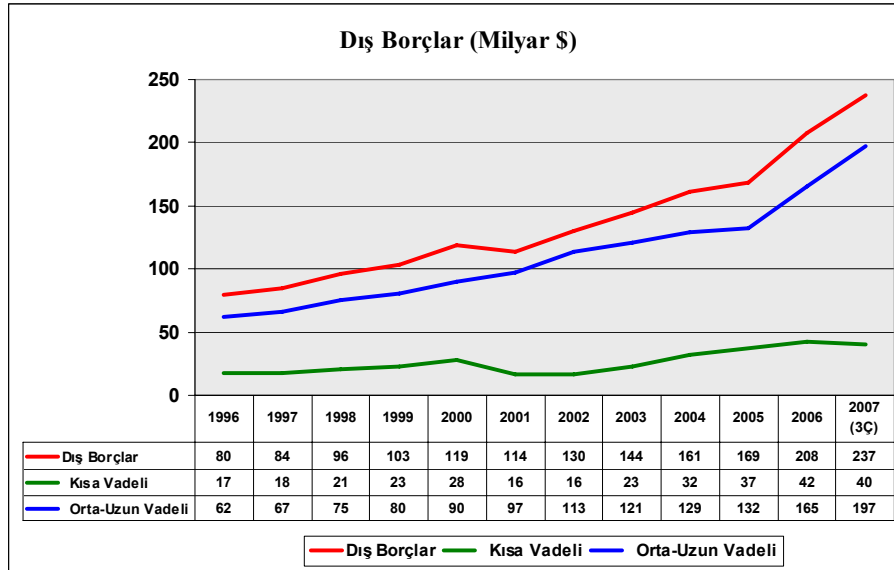
Dış ticaret açıkları kendi başına çok önemli bir gösterge olmayabilir. Bu açıklar Turizm ve benzeri yurt dışından elde edilen gelirlerle kapatılabilir. Türkiye'nin Turizm gelirleri ve yurt dışındaki işçilerin yurda yolladıkları paralar önemli bir gelir kaynağıdır. Ancak bu paraların toplamında yıldan yıla önemli artışlar olmadığından, Türkiye'de dış ticaret açıkları artan bir ağırlıkla cari işlem açıklarına yansımaktadır.

Cari işlem açıkları krizleri etkileyen önemli etkenlerdendir. Kriz konularını in-

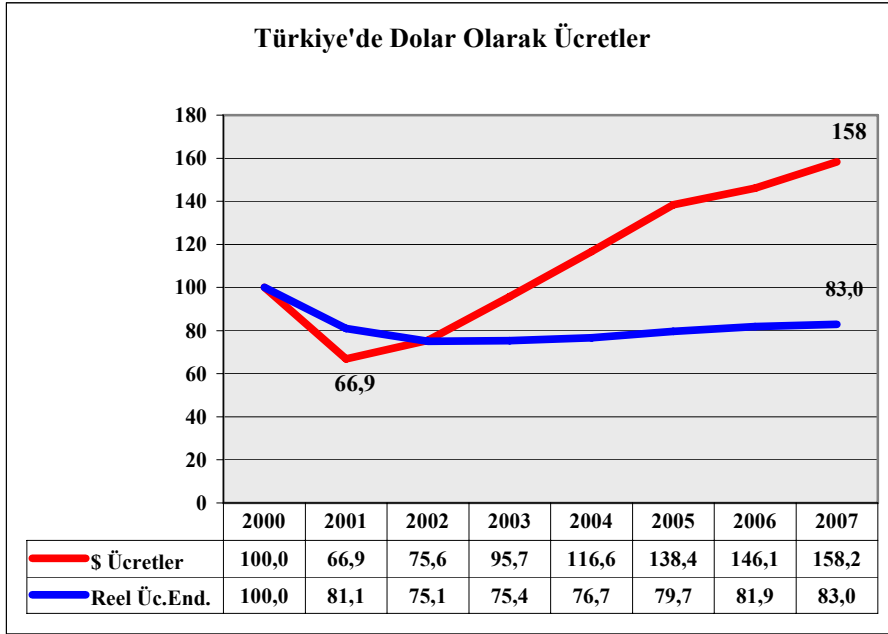
celeyen pek çok ekonomist, cari açıkların milli gelirin yüzde 5'ini geçmesi durumunda kriz riskinin ortaya çıktığına inanmaktadır. 1994 krizi öncesi, 1993 yılı, Türkiye'nin cari işlemler açığı 6,5 milyar dolar dolaylarındaydı. 2000 yılında ise cari açık 9,8 milyar doları bulmuştu. Bu cari açıklar sıcak paranın ve yurt dışına borçlu ve döviz pozisyonu açık olanların paniğe kapılmasına yetmişti. 2007 yılı sonunda Türkiye'nin cari işlemler açığı 38 milyar doları bulmuştur.

B. Dış Borçlar

Türkiye'nin dış borçları da hızlı bir artış temposu içindedir. 1996 yılında Türkiye'nin 80 milyar dolar olan dış borçları, 2007 yılının üçüncü çeyreği sonunda hemen hemen üç misline katlanmış ve 237 milyar doları aşmıştır. Bu dış borçların önemli bir kısmı uzun vadeli borçlardır. 2007 yılı üçüncü çeyreği sonunda kısa vadeli dış borçlar 40 milyar dolar dolaylarındadır.

“Borç yiğidin kamçısıdır” denir. Borçlar yatırımlara yönelerek borç ödeme potansiyeli doğduğunda borçlar bir endişe konusu olmayabilir. Ancak Türkiye'nin cari işlem açıkları giderek büyüdüğünden, borç ödeme potansiyelinin arttığından söz etmek kolay değildir.

Kısa vadeli borçlar içinde bankaların payı azalmakta ve özel şirketlerin payı artmaktadır. TL aşırı değerlenirken, yurt dışından borçlanma daha cazip geldiğinden şirketler bundan kazanç da sağlamaktadır. Fakat bu durum döviz pozisyonu açık olan şirketler için çok önemli döviz, devalüasyon veya kriz riski yaratmaktadır.

C. Türk İşçisi Döviz Cinsinden Maliyeti

Türkiye'de işçi ücretleri zaman zaman enflasyonun altında kalmakta, yani reel olarak azalmakta, zaman zaman da reel olarak artmaktadır. 2000 yılından bu yana reel ücretler 2002 yılına kadar düşme göstermiş, 2001 yılı 100 olan ücret endeksi 2002 yılında 75,1'e gerilemiş, ondan sonra yavaş bir artış eğilimi ile 2007 yılında endeks 83,0'a yükselmiştir. 2000 ve 2007 yılları arasında reel ücretlerde yüzde 17'lik bir düşüş olmuştur. Öbür yandan, 2001 krizi nedeniyle dolar cinsinden ücretler yüzde 67 dolaylarına gerilemiş, Ondan sonraki yıllarda TL dalgalı bir şekilde aşırı değer kazandığından, dolar bazında ücretler hızla artmış ve artış, 2007 yılına gelindiğinde yüzde 58 düzeyine ulaşmıştır. Türk işçisinin dolar bazında bu kadar pahalılaşması Türkiye'nin işsizlik sorununun çözmesini

zorlaştırmakta hatta işsizliğin artmasına neden olmaktadır.

Güneydoğu Asya ülkeleri zengin ülkelerin üretim yeri haline gelmektedir. Türkiye pek çok dalda, fason üretiminde bu ülkelerle rekabet etmek zorundadır. Güneydoğu Asya ülkelerinin çoğu paralarını Amerikan dolarına bağlamıştır. Bu durumda, yabancılar için Türkiye'de işçi ücretlerinin dolar bazında yükselmesi Türkiye'nin fason imalattaki rekabet gücünü zayıflatmaktadır. Hatta, pek çok Türk şirketi de üretimlerini ücretlerin dolar bazında daha düşük olduğu ülkelere kaydırmaktadır.

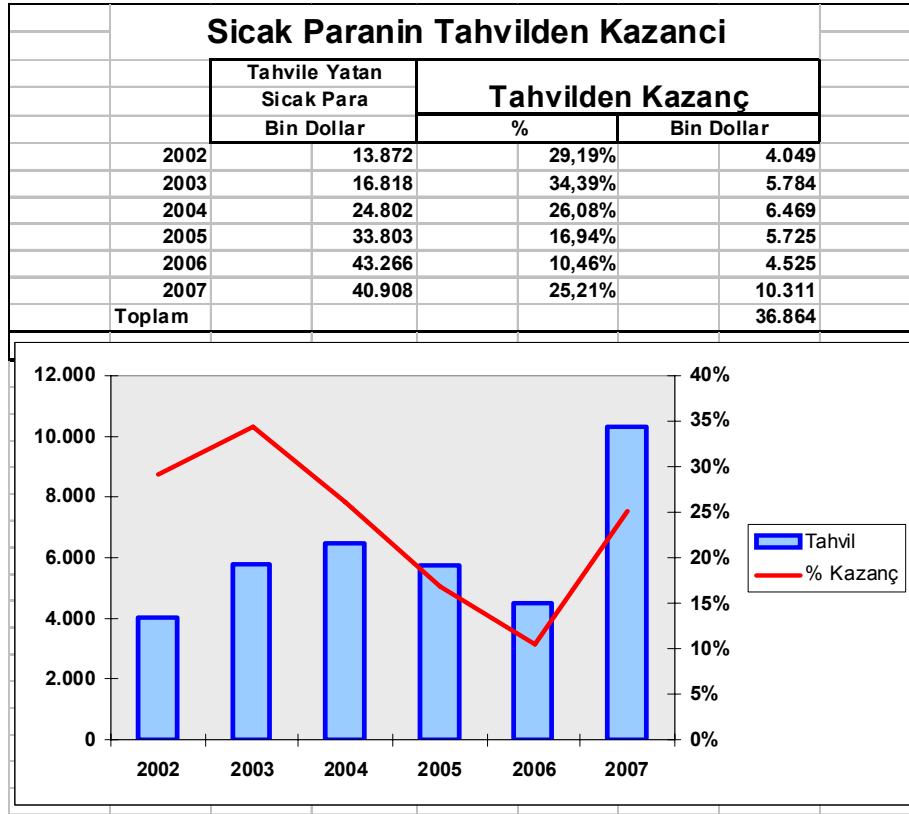
Türkiye'de işsizlik çok önemli bir sorundur. Resmi istatistikler de işsizlik oranlarını olduğundan düşük göstermektedir. İşsizlik oranlarının düşük çıkmasının bir nedeni, 15 üstü yaş gurubunun işgücüne katılma oranlarının giderek düşürülmesidir. İşgücüne katılmayı, 1998 yılından bu yana katılma oranlarının ortalamasını alarak hesapladığımızda, Türkiye'de, 2000 yılında yüzde 14,6 olan işsizlik oranı, 2001 kriz yılı ve 2002 yılında hızla artarak yüzde 20,9 düzeyine yükselmiş, ondan sonraki yıllarda da yavaş bir artış seyri izleyerek 2007 yılında yüzde 21,3'e

çıkıştır. Rakamsal olarak bakacak olursak, 2000 yılında Türkiye’de 3 milyon 691 bin işsiz varken, 2007 yılında 5 milyon 725 bin işsiz vardır. İşsizlik Türkiye’nin acil olarak halletmesi gereken bir sorundur.

D. Sıcak Paranın Türkiye’ye Maliyeti

Yukarıda, Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu yüksek faiz düşük kur sarmalını açıklamıştık. Bu sarmal Türkiye ekonomisine çok pahalıya mal olmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye’de gelişmiş ülkelere kıyasla reel faizler ekonominin taşıyamayacağı kadar yüksektir. Buna ilave olarak TL değer kazandığından, sıcak paranın Türkiye’den elde ettiği kazançlar çok yüksek düzeylerde. 2002 yılından bu yana sıcak paranın Türkiye’de kazançları yüzde 25’leri aşması, hatta yüzde 35’lere ulaşması yaygındır. Zaman zaman ise bu kazançlar yüzde 50’leri geçmiştir.

Yurda gelen sıcak para (teknik terimi kısa vadeli yabancı kaynak) genel olarak iki tür finansal yatırıma yönelmektedir. Bunlar devlet kağıtları ve İstanbul Menkul Kıymet Borsası’dır (İMKB). Devlet kağıtlarına yatan ve İMKB’ye gelen sıcak para girişleri rakamları bilinmektedir. Biz aşağıdaki açıklamalarımızda Devlet Planlama Teşkilatının ödemeler dengesi tablolarından yararlanacağız. Esasında Türkiye’ye gelen sıcak paranın bunlardan çok olduğu da bilinmektedir.

Türkiye’de devlet kağıtlarına yatan sıcak para 2002 yılından bu yana artmaktadır. 2002 yılında 13,8 milyar dolar olan bu para, 2007 yılında 40,9 milyar düzeyine ulaşmıştır. Bu paranın 2002 yılından 2007 yılı sonuna kadar Türkiye’de devlet kağıtlarından elde ettiği kazanç 36,9 milyar dolar dolaylarındadır. Bu tutar hiçbir şekilde makul gösterilebilecek bir tutar değildir. Türkiye’nin Cumhuriyet döneminde en büyük projesi Güneydoğu Anadolu Projesidir (GAP). Bütün barajları ve

sulama kanallarıyla bu projenin maliyeti 32 milyar dolardır. Türkiye 15 yıl gibi bir sürede bu projeyi tamamlayamamış, 20 milyar dolarlık yatırım yapabilmıştır. Oysa 2002 yılından bu yana devlet kağıtlarına yatan sıcak paraya ödenen bedel 37 milyar dolar dolaylarındadır. İMKB'ye giren sıcak paranın da devlet kağıtlarında kazandığı oranda para kazandığını varsayarsak, aynı dönemde devlet kağıtlarına yatan ve İMKB'ye giren sıcak paraya ödenen bedel 48 milyar dolar, yani GAP projesinin 1,5 katıdır.

III. Dünya Ekonomisindeki Son Gelişmeler

Dünya ekonomisinin ciddi bir bunalıma girme ihtimali pek çok kişi tarafından yük-sek görünmektedir. Son iki yıldır özellikle ABD'deki gelişmeler böyle bir ihtimali kuvvetlendirmektedir. ABD'deki gelişmeler şöyle özetlenebilir. 2006 yılından bu yana yaşanan "mortgage" krizi ve krizin dün-yaya yayılması, işsizlik ve ekonomik durgunluk ve son aylarda yaşanan emtia fiyatlarındaki hızlı yükseliş.

Öbür yandan dünya ekonomisinde bir yavaşlama ve bunalım beklentileri yanında, Güneydoğu Asya ekonomilerinde çok hızlı bir büyüme izlenmektedir. Bütün bu beklentiler birbirlerini etkileyerek ve destekleyerek dünya üzerindeki bunalım beklentilerini arttırmaktadır. Ancak, bu gelişmeleri ve bu gelişmelerin birbirlerini etkileme biçimlerinin anlaşılabilmesi için dünya üzerindeki üç ana trendin iyi anlaşılması gerekir. Bu üç trend, gelişmiş ülke ekonomilerindeki işsizliğin artması, küreselleşme ve tüketim ekonomilerinin yaygınlaşmasıdır.

İşsizliğin Artması: Kapitalist sistemde, üretim alanından biri olan işçi bir maliyet unsuru olarak makine ve robotlarla rekabet etmek zorundadır. Makine ve robotların yetenekleri artmakta insanın yetenekleri aynı hızla artmamaktadır. Bu da doğal olarak istihdamı azaltmakta ve işsizlik, yoksulluk ve durgunluk yaratmaktadır. Bu soruna Jaroslav Vanek "negatif işaret sendromu" demekte ve 21. Yüzyılın temel

sorunu olarak tanımlamaktadır.⁴ Şirketler çok önemli boyutlarda işçi çıkarmaktadır. İşsiz kalan işçi kaybolan müşteri; düşen işçi geliri azalan harcama ve durgunluk demektir. Gelişmiş ülkelerde işçi çıkarmaları çok yaygındır. Burada sadece iki örnek vermeye yetineceğiz:

1. 2 Kasım 2005'te Deutsche Telekom üç yıl içinde 32000 işçi çıkaracağını,

2. 11 Kasım 2005'te GM 2008'e kadar 30000 işçi çıkaracağını duyurmuştur.

Küreselleşme: Küreselleşme kuralları altında uluslararası şirketler hammadde-lerini en ucuz yerlerden alabilmekte, üretimlerini işçiliğin en ucuz olduğu ülkelerde yapabilmekte ve mallarını en uygun pazarlarda satabilmektedir. Hammaddeler ve mamul malların dış ticaretini kısıtlayan tüm engeller yeni dünya düzeni altında kaldırılmaktadır. Ticaretin serbestliğine rağmen, zihin ürünleri üzerindeki haklar (Intellectual Property Rights) sıkı bir şekilde koruma altına alınmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkeler üretimlerini Güneydoğu Asya ülkelerinde yaptırmaktadır.

Tüketim Ekonomisinin Yaygınlaşması: Günümüzde zengin ülkelerin tüketim alışkanlıkları büyük israf ve çevre tahribatıyla sonuçlanmakta, dünyanın kaynakları yetersiz kalmakta ve gelecek için büyük tehlike oluşturmaktadır. Dünyanın kaynakları bu tüketim tarzları altında refahın dünya üzerine yayılmasına yetmeyecek düzeydedir. Santa Fee Enstitüsü'nün çözüm önerisi şu dur: "Özellikle önemli olan şey, bizim kendi kültürümüzün maddi ürünlere olan iştahını nasıl sınırlandıracağımız ve bunun yerine daha ruhi iştahları nasıl geçirebileceğimiz konu-sundaki keşifler olacaktır"⁵ Jaroslav Vanek'in değerlendirmesi ise şyledir: "Çeşitli nedenlerden, dünyanın fakir yüzde 80'i, zenginlerin şişirilmiş yaşam

⁴ <http://ecommons.library.cornell.edu/handle/1813/642>

⁵ M. Mitchell Waldrop, *Karmaşıklık, Düzen ve Kaosun Eşiğinde Beliren Bilim*, (Ceviren Zülfü Dicleli), Türk Henkel Dergisi Yayınları 8, İstanbul, 2003, s.402.

standardına hiçbir zaman ulaşamaz. İnsanlığın ilelebet var olmasının şartı, yaklaşık olarak zenginlik tüketiminin onda biri; fakirin ise on katıdır. İşte ben buna umudun ekonomisi diyorum.”⁶

A. ABD’de Mortgage Krizi

Gayrimenkul fiyatlarının köpük gibi şişmesi ve kazanç uğruna pek çok kişinin borçlanarak gayrimenkule yatırım yapması, fiyatların ani düşüşü ve faizlerin yükselmesiyle borçların ödenememesi sonucunu doğurmuştur. Amerika’da 1 milyon 400 bin civarında konutun borçları ödenemez hale düşmüştür. Bu mortgage borçları güveni-düşük (subprime) tahvillerle finanse edildiğinden, bu tahvillere yatırım yapan tüm finansal kurumlar etkilenmiştir. 30 Nisan 2008 itibarıyla mali kurumlar 280 milyar dolarlık mali kayba uğramıştır.⁷

3 Şubat 2008 tarihinde Başkan Bush 168 milyar dolarlık bir ekonomiyi canlandırma paketini imzalamıştır.

Esasında ABD’de yaşanan mortgage krizi “subprime mortgage” krizidir. Yani birinci kalite olmayan, riski nispeten daha yüksek olan mortgage borç araçlarının krizidir. ABD’de mortgage borçları ödenemeyip, faizler yükselince, emlak fiyatları daha da düşmeye başlamış, bu da mortgage borçlarının ödenmemesi ile sonuçlanmıştır. Mortgage borçları varlığa dayalı menkul kıymet aracı ile pek çok mali kurumun yatırım yaptığı senetlerdir. Mortgage borçları ödenemeyince bu senetler de ödenememiş veya değeri düşmüştür.

Türkiye ABD’deki mortgage krizinden doğrudan doğruya etkilenmez. Mortgage krizinin Türkiye’ye muhtemel etkileri şu şekilde olabilir: Türkiye’de de emlak fiyat şişmesi yaşanmaktadır. Türkiye’de de emlak piyasalarında krizler yaşanabilir. Ancak, “mortgage” kredilerinin mevcut düzeyleri ABD’dekine benzer bir mali kriz şekline dönmeyebilir.

Öbür yandan Türk halkı aşırı borçlanma içine girmiştir. Kredi kartı kullanımlarının halkın ödeme imkanlarını aşan düzeylere eriştiği öne sürülebilir. Kredi kartı borçlarının ödenmesinde bir kriz yaşanacak olursa bu kriz Türkiye ekonomisini daha kapsamlı bir krize sokabilir.

Yurt dışında yaşanan ve yaşanacak olan mali krizler Türkiye’yi farklı bir nedenden etkileyebilir. Kriz yaşayan sıcak para, güvenli ortamlara (safe haven) kayma eğilimi gösterir. Bu nedenle Türkiye’ye sıcak para girişleri azalabilir; mevcut kaçma eğilimine girebilir. Böyle bir azalma veya kaçış kontrol altında yürütülürse, Türkiye’ye yararlı da olabilir.

B. Emtia Piyasasında Fiyatların Hızlı Artışının Konjonktürel Etkenleri

Son dönemlerde dünya emtia fiyatlarında hızlı artışlar görülmektedir. Özellikle fiyat artışları petrol, nikel, kalay, mısır, buğday, pirinç gibi yaygın kullanılan emtia için çok önemli boyutlardadır. Bu artışların arkasında yukarıda açıkladığımız temel trendlerin önemli rolü olmakla birlikte, geçici kabul edebileceğimiz konjonktürel etkenler de bulunmaktadır. Bu etkenler şöyle özetlenebilir:⁸

- Kalkınmakta olan ülkelerdeki talep artışları,
- Bio-dizel yakıt üretimi,
- Üretim artışlarının geride kalması,
- Fiyat artışlarının ikame mallara sıçraması,
- Düşük faiz ve zayıflayan dolar.

Emtia fiyatlarındaki hızlı artışlar tüm ülkelerde enflasyonist bir baskı yapmaktadır. Bu gelişmeler özellikle fakir ülkelerin zaten düşük olan refah düzeylerini daha da düşürecektir. Ancak, bu fiyat artışları beraberlerinde bazı fırsatlar da doğurmaktadır. Fiyat artışlarından kalıcı olanları üretim artışları da yaratacak, bu da bazı gelişmekte olan ülkeleri olumlu etkileyebilecektir.

⁶ An Interview with Jaroslav Vanek, interviewed by Albert Perkins, <http://www.ru.org/51cooper.html>

⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Subprime_mortgage_crisis

⁸ Helbling, Mercer-Blackman and Cheng, Riding a Wave, Finance and Development, March 2008, s.10-15.

Dünya emtia fiyat artışlarından Türkiye ekonomisi olumlu etkilenmeyecektir. Türkiye enerji konusunda dışa bağımlı bir ülkedir. Her ne kadar, Türkiye temel enerji üreticileriyle en önemli tüketicileri olan Avrupa ülkeleri arasında geçiş yolu üzerinde olduğundan artan petrol fiyatlarından kısmen yararlanacaksa da, petrol fiyatları yüksek düzeylerde kaldığı sürece yüksek faturalar ödeyecektir.

Türkiye bir zamanlar kendini besleyebilen, tarım ürünleri bakımından dışa bağımlı olmayan bir ülkeydi. Türkiye bu durumunu koruyabilseydi, temel tarım ürünleri fiyat artışlarından olumlu olarak etkilenirdi. Bugünkü durumda tarım ürünleri fiyatlarının artışının Türkiye'ye yararlı olup olmaması, Türkiye'nin izleyeceği tarım politikasına bağlı olacaktır. Bir yandan yükselen tarım ürünleri fiyatları Türk çiftçisinin gelirlerini arttırırken, bir yandan da ithal edilen tarım ürünleri nedeniyle Türkiye yüksek bedel ödemek durumunda kalacaktır. Türk çiftçisinin gelirlerinin artması tarım teknolojisi ve yatırımları konusunda olumlu bir ortam yaratacak, tarım sektöründe artan ferah giderek tüm ekonomik faaliyetlere yansıtılacaktır. İthal tarım ürünlerinin fiyatlarının artması, Türkiye'nin dış ödemeler dengesini olumsuz etkileyecektir. Ayrıca temel tarım ürünlerinin fiyat artışları enflasyonla mücadeleyi zorlaştıracaktır.

Türkiye tarım politikalarında önemli hatalar yapmıştır. Türkiye, 2001 krizi sonrasında, iç kaynak yaratma çabası içine girmek yerine, kolaya kaçarak dış kaynağa dayalı bir istikrar programı uygulamıştır. Dış borçlanma imkanı yaratmak için Türkiye'ye 15 günde 15 kanun çıkartması dayatılmıştır. Bu 15 kanun içinde şeker yasası, tütün yasası gibi yasalar bulunmakta ve tarımda sübvansiyonlar kaldırılarak piyasa kurallarının uygulanmasına gidilmektedir. Oysa hem ABD, hem de AB kendi tarımlarını desteklemeye önemli miktarlarda destek sağlamaktadır. Zamanın Devlet Bakanı Kemal Derviş bu politikaları, "dünya fiyatları ve dünya piyasaları ne gerektiriyorsa ve o açıdan

Türkiye ekonomisi hangi alanda gerçekten kâr edebiliyorsa üretimin o alanlara kayması ve o alanlarda büyümesi gerekiyor" sözüyle özetlemiştir.⁹

Türkiye tarımı destekleyeceğine, uyguladığı düşük kur yüksek faiz politikaları ile Türk tarımının rekabet gücünü uluslararası pazarlarda zayıflatmıştır. Kurların enflasyonun altında seyretmesi, ithal tarım ürünlerinin fiyatlarını ucuzlatmış, yüksek faizler borçlanma ve yatırım maliyetlerini yükseltmiştir.

Öbür yandan, Türkiye'nin uyguladığı destek politikaları da GATT anlaşmasıyla benimsenen dünya düzeninin gerektirdiği yöntemlere ters düşmüştür. GATT anlaşması çerçevesinde, teknolojik destek, yöresel kalkınma desteği türünden destek imkanları mevcutken, Türkiye Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ'nün) engellemeye çalıştığı ithalatı engelleme olarak görülebilecek sistemler uygulamıştır. Bunun bir örneği pirinç ithalatı konusunda yaşanmıştır. 2005 yılında, ABD Türkiye'yi, ABD'den pirinç ithalatını engellediği iddia-sıyla DTÖ'ne şikayet etmiş, 22 Ekim 2007'de DTÖ Türkiye aleyhine karar vermiştir.¹⁰

Türkiye Türk tarımını destekleyecek, Türk tarımının ekonomik kalkınmaya olumlu katkılar yapmasını sağlayacak bir tarım politikası geliştirmek zorundadır.

IV. Sonuç

Türkiye 1988 yılından bu yana kendini enflasyonun kontrol altına alınması hedefine odaklamış, bir yandan, bu hedefe odaklanarak uzun vadeli perspektifini kaybetmiş, bir yandan da uyguladığı, IMF destekli standart enflasyonu kontrol altına alma reçeteleriyle ekonomisini kırılan hale sokmuştur. Yaşanan 1994 ve 2001 yılı krizlerine rağmen Türkiye yaptığı hatalardan ders almamış, kendi milli programını hazırlayıp uygulamaya koyamamıştır. Bu nedenle de bugün Türkiye ekonomisi kırılanlığından kurtulamamış, hatta kırılanlığı artmış

⁹ Kemal Dervişin 14 Nisan 2001 konuşması.

¹⁰ WTO, Turkey-Measures Affecting the Importation of Rice, Report of the Panel, WT/DS334/R, 21 September 2007.

bir durumdadır. Oysa Türkiye potansiyeli yüksek, kendi gücüyle hızla kalkınabilecek bir ülkedir. Bugünkü kırılganlığın altında Türkiye'nin, uyguladığı politikalar nedeniyle kıramadığı yüksek faiz düşük kur sarmalı yatmaktadır. Bu sarmal altında ithal ara ve mamul malları ucuzlamakta, cari açıklar tehlikeli düzeylere yükselmekte, Türk tarımının rekabet gücü kırılmakta, döviz cinsinden Türk işçisinin maliyetleri artmakta, yatırım yapmak güçleşmektedir.

Türkiye'nin kırılganlığının arttığı bu dönemde, dünya ekonomisinden tehlike sinyalleri gelmektedir. Bu sinyaller temelde ABD ekonomisinde yaşanan mortgage krizi ve durgunluk belirtileri, dünya ekonomisinde emtia fiyatlarındaki hızlı artışlardır. Bunun yanında Güneydoğu Asya ekonomilerinde çok hızlı bir büyüme beklenmektedir. Bütün bu beklentiler birbirlerini etkileyerek ve destekleyerek dünya üzerindeki bunalım beklentilerini arttırmaktadır.

Türkiye bugüne kadar uyguladığı ekonomi politikalarıyla ekonomisini dünya ekonomisinde ortaya çıkan tehlikelerden koruyacak, ortaya çıkan fırsatlardan yararlanacak tedbirleri alamamıştır. Türkiye, uygulayacağı isabetli ulusal ekonomik politikalarla bir taraftan

kırılganlığını giderirken, bir taraftan da ortaya çıkan fırsatlardan yararlanabilir.

Kaynaklar

IMF, Dünya Bankası ve ABD Hazinesi'nin müşterek uyguladıkları Washington Uzlaşması için şu kaynaktan yararlanabilirsiniz:

http://en.wikipedia.org/wiki/Washington_Consensus. 24 Ocak 1980 kararları ise http://tr.wikipedia.org/wiki/4_Ocak_Kararlar%C4%B1 kaynağında özetlenmektedir.

Joseph Stiglitz, *Küreselleşme, Büyük Hayal Kırıklığı*, Plan B İletişim, Ekim 202.

Ertuna, Özer, 2000 Yılı İstikrar Programı, *MUFAD-Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 6 Nisan 2000, Sayfa 12-20.

<http://ecommons.library.cornell.edu/handle/1813/642>

M. Mitchell Waldrop, *Karmaşıklık, Düzen ve Kaosun Eşiğinde Beliren Bilim*, (Ceviren Zülfü Dicleli), Türk Henkel Dergisi Yayınları 8, İstanbul, 2003, s.402.

An Interview with Jaroslav Vanek, interviewed by Albert Perkins,

<http://www.ru.org/51cooper.html>

http://en.wikipedia.org/wiki/Subprime_mortgage_crisis

Helbling, Mercer-Blackman and Cheng, Riding a Wave, Finance and Development, March 2008, s.10-15.

Kemal Dervişin 14 Nisan 2001 konuşması.

Kaynak: The Wall Street Journal, Şubat 9, 2008.